

Олег Васильович МОРОЗ

доктор економічних наук,
професор,
Вінницький національний технічний університет
E-mail: ovmoroz@ukr.net

Володимир Михайлович СЕМЦОВ

кандидат економічних наук,
доцент,
Вінницький національний технічний університет
E-mail: vova_sem@rambler.ru

Галина Сергіївна КУКЕЛЬ

аспірантка,
Вінницький національний аграрний університет
E-mail: Gal44onok@inbox.ru

Наталія Федорівна МАНДЗЮК

аспірантка,
Вінницький національний аграрний університет
E-mail: natam@mail.ru

**ДЕЯКІ ОЦІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОХОЛДИНГІВ НА ФОНІ ІНШИХ ТИПІВ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Деякі оцінки діяльності агрохолдингів на фоні інших типів сільськогосподарських підприємств [Текст] / Олег Васильович Мороз, Володимир Михайлович Семцов, Галина Сергіївна Кукель, Наталія Федорівна Мандзюк // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 21. – № 2. – С. 163-168. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. В Україні процес здійснення перетворень позначений непослідовністю, неефективністю та, відповідно, характеризується неоднозначністю впливу на галузь і на сільське населення. Стратегія ринкових трансформацій аграрного сектору повинна базуватися на оцінці потенційних позитивних наслідків реформ з точки зору досягнення відповідних соціально-економічних цілей та мінімізації негативних потенційних соціально-економічних наслідків і загроз. У сучасних умовах місією агропродовольчого комплексу має бути не тільки забезпечення продовольчої безпеки держави, а і створення належного економічного підґрунтя для підвищення добробуту сільських жителів і розвитку сільських територій. Дієвим шляхом забезпечення такого стану АПК є концентрація і спеціалізація агропромислового виробництва з використанням механізмів інтеграції: кооперації та кластерних форм регіонального співробітництва і корпоратизації в так звані «агрохолдинги».

Мета. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні переваг агрохолдингів порівняно з іншими типами сільськогосподарських виробників, що зумовлені перевагами великого товарного виробництва, інвестування у сільське господарство й підтримки розвитку сільських територій.

Метод (методологія). У ході дослідження використано методи аналізу агропромислової ринкової структури; оцінки результативності ринку з точки зору досягнення не тільки економічних, але й соціальних цілей; теоретичного, історичного та логічного узагальнення.

Результати досліджень. Представлено основні результати дослідження сутності та значення агрохолдингів як нової інтеграційної форми організації господарювання в аграрному бізнесі та можливостей їх розвитку в умовах переходу до земельних відносин ринкового типу, а також теоретичне узагальнення і науково-практичне вирішення питань оцінювання розвитку холдингових підприємств через вплив на їх соціальні функції.

© Олег Васильович Мороз, Володимир Михайлович Семцов, Галина Сергіївна Кукель, Наталія Федорівна Мандзюк, 2015

Ключові слова: агрохолдинг; сільськогосподарське виробництво; інтеграція; агробізнес; стратегія; соціально-економічні функції.

Oleh Vasylyovych MOROZ

Doctor of Sciences (Economics),
Professor
Vinnytsia National Technical University
E-mail: ovmorozz@ukr.net

Volodymyr Mykhailovych SEMTSOV

PhD in Economics,
Associate Professor,
Vinnytsia National Technical University
E-mail: vova_sem@rambler.ru

Halyna Serhiyivna KUKEL

PhD Student,
Vinnytsia National Agrarian University
E-mail: gal44onok@inbox.ru

Natalia Fedorivna MANDZYUK

PhD Student,
Vinnytsia National Agrarian University
E-mail: natam@mail.ru

SOME ESTIMATES OF AGRIHOLDINGS COMPARED TO OTHER TYPES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract

Introduction. In Ukraine the process of implementation of reforms is characterized by inconsistency, inefficiency, and ambiguity of influence the industry and the rural population. The strategy of market transformations in agrarian sector should be based on the estimation of positive effects of reforms from the point of view of reaching the determined social and economic consequences and threats. In modern conditions the agrarian complex mission should not only ensure food security but also create the appropriate framework for the economic welfare of rural residents and rural development. An effective way to ensure this state of AIC is the concentration and specialization of agriculture production using mechanisms of integration, cooperation and cluster forms of regional cooperation and corporatisation in the so-called "agriholdings".

Purpose. The purpose of research is to substantiate the holdings advantages in comparison to the other types of agricultural producers, due to the benefits of large-scale production, investment in agriculture and support of rural development.

The method (methodology). The study used the method of analysis of agro market structure; method of assess of market performance in terms of achieving not only economic but also social goals; methods of theoretical, historical and logical generalization.

Results. The main results of the study of the nature and importance of agricultural holdings as a new integration forms of organization of management in the agricultural business and possibilities of development in the transition to land relations market-oriented and theoretical generalizations are grounded in the article. The theoretical and practical issues of evaluation of holding companies through its impact on their social functions are presented in the research.

Keywords: agriholding; agricultural production; integration; agribusiness; strategy; socio-economic functions.

JEL classification: M13, M14, P59

Вступ

Стратегія розвитку України наприкінці XX – на початку XXI ст. передбачає формування ефективної моделі ринкової економіки, що була б здатна забезпечити весь комплекс соціально-економічних функцій, притаманних сучасній цивілізованій країні. Сучасний розвиток сільського господарства України закономірно обумовлений ринковими реформами, що були розпочаті на початку 90-х рр. XX ст. Саме ці

процеси зумовили сучасний стан галузі, а також проблеми та перспективи їхнього вирішення. Водночас не втрачає актуальності питання об'єктивної оцінки реформ з огляду на неоднозначні їхні наслідки та суспільні настрої. Тому у науковому та прикладних аспектах реформи дедалі частіше стають предметом детальних досліджень.

Формування ринкових відносин у сільському господарстві України призвело до кардинальної видозміни підприємств, легітимізації нових їхніх типів тощо. Одним із нових для галузі явищ стало поширення діяльності агрохолдингів, про ефективність яких на сьогодні існують достатньо суперечливі відомості. Водночас загальне економічне піднесення галузі із початку 2000-х рр. має, очевидно, нестійкий характер, виявом чого є численні дисфункції та кризові тенденції у діяльності підприємств. Потреба створити перспективну модель розвитку аграрної сфери України обумовлює необхідність детально розглянути стан та динаміку основних показників сучасних підприємств. Усе це актуалізує питання забезпечення соціально-економічного розвитку сільськогосподарських підприємств і обумовлює необхідність детального опису реальної ефективності їхнього функціонування.

Мета статті

Метою статті є аналіз соціально-економічної ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств різних типів із визначенням наявних переваг агрохолдингів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Проблеми трансформації вітчизняних сільськогосподарських підприємств у процесі ринкових реформ стали предметом детальних досліджень. У контексті зазначеного діяльність агрохолдингів вивчається в Україні вже досить тривалий період. Слід зазначити, що критичні оцінки реформ достатньо широко представлені у науковій літературі, при чому як на ранніх етапах реформ, так і нині. Так, на думку В. Андрійчука [1-2], у сучасному аграрному бізнесі переважає тенденція значного погіршення фінансово-економічного стану сільськогосподарських товаровиробників, у т. ч. великих аграрних та агропромислових компаній, що вимагає створення пільгових умов для галузі, наприклад, збереження пільгового оподаткування аграріїв.

У вітчизняній науковій літературі наголошено на феномені великих агрохолдингів (або сучасних великотоварних агропромислових формувань інноваційного спрямування), проблеми діяльності яких детально вивчалися у роботах [3-8]. Особливостями діяльності аграрних холдингових формувань є, як вважає М. Кропивко та ін. [8], переважне використання сільськогосподарських угідь за умов оренди, трансрегіональний характер діяльності, формування замкнутих продуктових ланцюгів просування продукції і продовольства на агропродовольчому ринку з використанням внутрішньокорпоративного трансфертного ціноутворення, розширення сфер зовнішньоекономічної діяльності тощо.

За даними М. Кропивка та ін. [8], розмір площ земель у використанні агрохолдингів нині стабілізувався і становить у середньому близько 60 тис. га. За цими ж підрахунками, зазначені формування сьогодні контролюють приблизно 8,7 млн га, тобто 23,5 % угідь країни, у т. ч. 41,3 % угідь, які обробляються сільськогосподарськими підприємствами. Численні факти свідчать про досягнення підприємствами цієї форми значних економічних успіхів: високого рівня технологічності, технічно-ресурсного забезпечення, в окремих випадках – високого рівня оплати для окремих груп працівників і т. ін. [8-10].

Водночас формування мережі агрохолдингів супроводжувалося важливими дисфункціями. Так багатьма дослідниками вказується [4-10] на той факт, що діяльність аграрних холдингових формувань призводить до зростання соціальної напруги на селі, вимивання коштів із сільських територій за рахунок розвитку монополізації, перерозподілу власності та зниження життєвого простору для діяльності інших організаційно-правових форм господарювання на землі, загострення соціальних проблем на селі через звільнення працівників і зростання безробіття, недонадходження податкових платежів у місцеві бюджети, поглиблення дисбалансу галузевої структури і нераціонального використання землі, недостатньої участі у розвитку сільських громад і територій, слабкого суспільного контролю за їхньою діяльністю. П.Гайдуцьким на прикладах доведено [3], що концентрація земельних паїв у діяльності агрохолдингів несе ризики витіснення дрібних господарств із ринку. На думку В. Андрійчука [7], діяльність агрохолдингів у цілому переліку аспектів має негативну роль для сільських громад. Головною проблемою при цьому, на думку Ю. Лупенка, М. Кропивка та ін. [4; 8], виступає відсутність належної соціальної відповідальності великого аграрного бізнесу перед місцевими громадами у депресивних сільських місцевостях.

З цих позицій Б. Пасхавером [11] обґрунтовується концепт комбінованої моделі розвитку сільського господарства України; цим автором, на основі аналізу сучасних світових та національних тенденцій процесу концентрації аграрного виробництва, доводиться необхідність одночасної підтримки розвитку велико- та дрібнотоварного сільськогосподарського бізнесу в інтересах розвитку виробничої і соціальної сфери села.

У контексті дискусії хотіли б звернути особливу увагу на думку В. Дієсперова [12-13] про важливу роль соціальних аспектів діяльності сучасних аграрних підприємств. Цим дослідником запропоновано організаційні принципи, з орієнтацією на які слід спрямовувати реформування підприємств. На нашу думку, за цими ж принципами повинна будуватися і політика регуляцій у країні.

Таким чином, діяльність агрохолдингів оцінюється достатньо суперечливо і часто критично. Тим не менше, подібні висновки потребують конкретного емпіричного і фактологічного підтвердження, насамперед на прикладах окремих сільськогосподарських підприємств, у т. ч. з урахуванням особливостей у кожному випадку та типових ознак.

Досліджувалася діяльність 235 сільськогосподарських підприємств Вінницької області за 2010-2015 рр. Були обрані підприємства за критерієм доступності інформації про свою діяльність. Акцентувалася увага на наявності залежності між показниками розмірів підприємств (за сільгоспугідь в обробітку), кількості персоналу та такими соціально-економічними показниками, як розмір заробітної плати, рентабельність основної діяльності, частка витрат у собівартості та продуктивність праці. Попередня гіпотеза будувалася на припущенні про наявність істотних відмінностей у великих підприємств холдингового типу. На даному етапі досліджень математичне визначення регресії між показниками не здійснювалося. Натомість акцент аналітичного тлумачення даних було зроблено на можливості ідентифікації окремих груп підприємств за множиною показників та нечітко-логічною інтерпретацією інформації. Вихідний масив даних дозволив сформулювати уявлення про можливість групування підприємств (табл. 1-2). Так окремо були згруповані агрохолдинги (група I), до якої увійшли 3 підприємства класичного холдингового типу: ПрАТ «ПК «Поділля» (площа землі по Вінницькій області 29357,7 га та чисельність персоналу 3257 осіб), ТОВ «Концерн «Сімекс-Агро» (відповідно – 10617,6 га та 190 осіб), ПАТ «Браїлівське» (відповідно – 9208 га та 331 особа). В інших 5 випадках групування було здійснено за розміром заробітної плати; відповідні підгрупи уточнювалися за такими показниками, як рентабельність та продуктивність праці. Така кількість груп підприємств (II-VI) та набір самих підприємств у кожній групі було здійснено на основі нечітко множинного підходу, коли спостерігалось певне співвідношення досліджуваних показників. Лінгвістичне тлумачення зазначеного наведено у табл. 1. Так було здійснено групування показників (і підприємств на основі цього) за такими діапазонами розміру заробітної плати: 430-850 грн; 851-1000 грн; 1001-1499 грн; 1500-2500 грн; 2501 і вище.

Таблиця 1. Групування досліджуваних сільськогосподарських підприємств*

№	Лінгвістичні оцінки характеристик підприємств групи	Кількість підприємств у групі	Загальна площа землі (га)	Кількість працівників
I	Великі підприємства з великою чисельністю персоналу, високою рентабельністю, середнім розміром зарплати, низькою часткою витрат на зарплату, високою продуктивністю праці	3	9200-29400	190-3257
II	Підприємства з високою зарплатою та часткою витрат на оплату праці, середнім рівнем рентабельності, відносно високою продуктивністю праці	14	3-7650	7-165
III	Підприємства з низькою рентабельністю, низькими зарплатою, часткою витрат на оплату праці та продуктивністю праці	20	120-3900	6-105
IV	Підприємства з низькою рентабельністю, винятково низькою зарплатою та низькими часткою витрат на оплату праці і продуктивністю праці	15	3-2270	8-112
V	Підприємства із середніми зарплатою, рентабельністю, часткою витрат на оплату праці та продуктивністю праці	74	3-7220	7-876
VI	Підприємства із рівнем зарплати нижче середнього; аналогічними є рентабельність, частка витрат на оплату праці, продуктивність праці тощо	109	26-4530	5-256

*Авторські дослідження за даними діяльності досліджуваних підприємств.

Як можна зауважити (табл. 2), існували значні відмінності між групами підприємств. Ці відмінності можна пояснити як наявністю об'єктивних передумов (різною спеціалізацією виробництва), так і різною ефективністю господарювання. Натомість брали до уваги саме останнє пояснення. Звідси попередню гіпотезу було уточнено у тому аспекті, що в реальності відбувалося формування різних типів

економічної поведінки підприємств. Наприклад, для підприємств II групи спостерігалася висока частка витрат на оплату праці та рівень цього показника навіть за відносно середнього рівня рентабельності. Пояснити зазначений ефект спеціалізацією виробництва неможливо.

Для підприємств III та IV груп характерними були дуже низькі значення показників оплати праці, а також рентабельності, частки витрат на оплату праці та продуктивності останньої. Тобто показники, що характерні для цієї групи підприємств, відбивають сценарій дуже низької ефективності господарювання. Натомість для підприємств V групи з рентабельністю та продуктивністю праці на рівні зазначеної вище II групи рівень оплати праці був істотно нижчим, що також не має економічного пояснення, а відбиває скоріше традиційну політику керівництва організацій.

Таблиця 2. Порівняльні показники підприємств різних груп, діапазон значень*

Група	Середня заробітна плата (грн на місяць)	Рівень рентабельності продукції сільського господарства, %	Частка витрат на оплату праці у структурі витрат на виробництво с.-г. продукції, %	Продуктивність праці, тис. грн на 1 працюючого
I	2057-2995	53,5-88,4	5,8-7,0	117,4-165,0
II	2596-4855	23,4-47,8	9,5-15,1	96,3-115,0
III	855-980	3,4-15,7	4,2-7,4	41,1-64,5
IV	434-818	1,7-15,4	5,3-7,5	37,5-65,8
V	1503-2500	23,4-46,5	8,1-12,5	97,7-122,4
VI	1001-1499	13,7-35,1	5,9-9,0	48,7-111,1

*Авторські дослідження за даними діяльності досліджуваних підприємств.

Нормальний розподіл підприємств за групами свідчить про переважання (72 %) підприємств із середнім або меншим від середнього рівнем зарплати, рентабельності, частки витрат на оплату праці та продуктивності праці. Підприємства, де зафіксовано значно вищий рівень оплати праці, становили лише близько 6 %, тоді як підприємства із низькою та дуже низькою зарплатою – близько 15 %. Чисельне співвідношення між підприємствами різних груп може опосередковано свідчити про загальний організаційний стан галузі. Звідси можна вважати, що у галузі нині переважають підприємства, де політика стимулювання персоналу за рахунок підвищеної оплати праці не є пріоритетом, що само по собі свідчить про негативні тенденції.

На фоні зазначеного показники агрохолдингів виглядають середніми. За достатньо високої (найвищої серед дослідженого масиву даних) рентабельності виробництва продукції та досягнутого рівня продуктивності праці рівень заробітної плати становив лише 2386 грн, а середньозважений показник (з розрахунку кількості працівників) – лише 2146 грн. Серед 235 досліджуваних підприємств щонайменше на 35 (15 %) цей показник був вищим. Середній показник заробітної плати на підприємствах II групи становив 3325 грн., що на 40 % перевищувало рівень агрохолдингів. Привертає увагу та обставина, що частка витрат на оплату праці в агрохолдингах також була загалом на середньому рівні на загальному фоні показників підприємств різних груп.

Висновки та перспективи подальших розвідок

На прикладі досліджуваних агрохолдингів та інших сільськогосподарських підприємств регіону наявні дані опосередковано свідчать про деякі тенденції внутрішньофірмової політики, що мала місце до останнього часу в агрохолдингах. Така політика полягала – на фоні достатньо високих економічних показників господарювання – у заниженні частки витрат на оплату праці у структурі витрат та рівня оплати праці. Досягнуті показники порівняно з іншими підприємствами були на рівні середнього та вище середнього. Таким чином, ці дані не підтверджують відомості про значно вищий рівень оплати праці у цій групі підприємств.

Загальний стан галузі на регіональному рівні дозволяє зробити висновки про поширення діяльності підприємств, де такі соціальні функції, як оплата праці, знаходиться на рівні середнього та нижче. Слід підкреслити, що найвищої оплати праці досягнуто зовсім не в агрохолдингах, і зазначений ефект спостерігався у дуже невеликій частині підприємств. Також важливим виглядає і те, що подібні довготривалі тенденції реалізації економічних та соціальних функцій по суті можна розглядати як індикатор певної моделі поведінки. Використання зазначеного вбачається у можливості цільового регулятивного впливу на таку поведінку з боку власників та вищого менеджменту підприємств з метою підвищення рівня оплати праці, мотивованості персоналу, інших мультиплікативних соціально-економічних ефектів тощо.

Перспективи подальших досліджень, зокрема, полягають у встановленні математичних моделей регресії між зазначеними показниками, а також – на цій основі – розробленні прогнозних моделей підвищення реалізації соціальних функцій на підприємствах.

Список літератури

1. Андрійчук, В. Г. Виклики агробізнесу: пошук відповідей [Текст] / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2015. – № 5 – С. 12-17.
2. Андрійчук, В. Г. Проблемні аспекти регулювання функціонування агропромислових компаній [Текст] / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2014. – № 2. – С. 5-22.
3. Гайдуцький, П. І. Структурні перекоси і ризики кризи в АПК [Текст] / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2014. – № 7 – С. 38-42.
4. Лупенко, Ю. О. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності [Текст] / Ю. О. Лупенко, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2013. – № 7. – С. 5-21.
5. Форми господарювання на селі (аналіз розвитку) [Текст] / [П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров]; за ред. П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка. – 3-тє вид., доповн. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 104 с.
6. Форми господарювання на селі (аналіз розвитку) / [П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров]; за ред. П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка. – 4-тє вид., доповн. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 100 с.
7. Андрійчук, В. Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки [Текст] / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 3-9.
8. Розвиток аграрних холдингових формувань та заходи з посилення соціальної спрямованості їхньої діяльності [Текст] / [за ред. М. Ф. Кропивка]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 38 с.
9. Андрійчук, В. Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства [Текст] / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2013. – №1. – С.3-15.
10. Данкевич, А. Є. Передумови та основні принципи розвитку агрохолдингів [Текст] / А. Є. Данкевич // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 139-147.
11. Пасхавер, Б. Й. Концентрація та ефективність сільського господарства [Текст] / Б. Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2013. – № 1 – С. 16-21.
12. Дієсперов, В. С. Соціальні аспекти організації сільськогосподарських підприємств [Текст] / В. С. Дієсперов // Економіка АПК. – 2014. – № 1 – С. 45-49.
13. Дієсперов, В. С. Еволюція сільськогосподарських підприємств [Текст] / В. С. Дієсперов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 290 с.

References

1. Andriychuk, V. G. (2015). Challenges for agribusiness: the search for answers. *Economy of AIC*, 5, 12-17.
2. Andriychuk, V. G. (2014). Problematic aspects of regulation of agro-industrial companies. *Economy of AIC*, 2, 5-22.
3. Gaydutskiy, P. I. (2014). Structural distortions and risks of the crisis in agriculture. *Economy of AIC*, 7, 38-42.
4. Lupenko, Y. O., Kropyvko, M. F. (2013) Agricultural holdings in Ukraine and the strengthening of social promowest their activities. *Economy of AIC*, 7, 5-21.
5. Sabluk, P. T., Mesel-Veselyak, V. Y. & Fedorov, N. M. (2007). Forms of farming in rural areas (analysis of development). Kyiv: NNTs IAE.
6. Sabluk, P. T., Mesel-Veselyak, V. Y. & Fedorov, N. M. (2008). Forms of farming in rural areas (analysis of development). Kyiv: NNTs IAE.
7. Andriychuk, V. G. (2009). A large concentration of agricultural production and land resources and its consequences. *Economy of AIC*, 2, 3-9.
8. Kropyvko, M. F. (2013). The development of the agriholding groups and measures to strengthen the social orientation of their activity. Kyiv: NNTs IAE.
9. Andriychuk, V. G. (2013). Agricultural the formation of a new type in the context of the development strategy of domestic agriculture. *Economy of AIC*, 1, 3-15.
10. Dankevich, A. E. (2011). Background and basic principles of agricultural holdings development. *Economy of AIC*, 5, 139-147.
11. Paskhaver, B. Y. (2013). Concentration and the efficiency of agriculture. *Economy of AIC*, 1, 16-21.
12. Diesperov, V. S. (2014). Social aspects of the organization of agricultural enterprises. *Economy of AIC*, 1, 45-49.
13. Diesperov, V. S. (2013). Evolution of the agricultural enterprises. Kyiv: NNTs IAE.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2015 р.